

JOHN DONNE IN XVII CENTURY ENGLISH POETRY

Kurban Shadmanov

Doctor of Philosophical Sciences, prof.

E-mail: qurbonjonsh@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14604380>

ARTICLE INFO

Received: 30th December 2024

Accepted: 05th January 2025

Online: 06th January 2025

KEYWORDS

Poetry, English lyrics,
philosophical, moral, socio-
political, "Metaphysical",
"Caroline".

ABSTRACT

This article is about the beginning of the XVII century, a period of extraordinary flowering of English culture, primarily literature and poetry. In the first decades of this century, Shakespeare created his best plays; his young contemporaries one after another came to theatrical activity; the philosophical, moral, socio-political prose of those years is very interesting and has its own characteristics, and the lyrics (poetry) of the era are very rich and diverse. At the origin of English lyrics in the XVII century, two major figures of the masters of the art of speech - John Donne and Ben Jonson - are representatives who contrasted their poetry with the poetic style of the Elizabethan era. But there are also poets whose work, despite all the changes, has retained its unique flavor of novelty and the foundation of glory in the reign of poets for centuries. Among them in the history of English poetry, undoubtedly, is John Donne.

XVII ASR INGLIZ SHE'RIYATIDA JON DONN

Qurbon Shadmanov

Falsafa fanlari doktori, professor

E-mail: qurbonjonsh@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14604380>

ARTICLE INFO

Received: 30th December 2024

Accepted: 05th January 2025

Online: 06th January 2025

KEYWORDS

She'riyat, ingliz lirikasi, falsafiy,
axloqiy, ijtimoiy-siyosiy,
"Metafizik", "Karolin".

ABSTRACT

Ushbu maqola XVII asrning boshlari ingliz madaniyatining, birinchi navbatda, adabiyot va she'riyatning ajoyib gullagan davri haqida. Bu asrning birinchi o'n yilliklarida Shekspir o'zining eng yaxshi dramalarini yaratdi; uning yosh zamondoshlari birinchi teatr faoliyatiga kelishdi; o'sha yillardagi falsafiy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy nasri juda qiziqarli va o'ziga xos xususiyatlarga ega, davrning lirikasi (she'riyati) esa juda boy va rang-barangdir. XVII asrda ingliz lirikasining kelib chiqishida so'z san'ati ustalarining ikki

yirik namoyondasi – Jon Donn va Ben Jonson o'z she'riyatini Yelizaveta davrining she'riy uslubiga qarama-qarshi qo'ygan vakillardir. Ammo shunday shoirlar ham borki, ularning ijodi har qanday o'zgarishlarga qaramay, asrlar davomida o'ziga xos yangilik lazzati va shoirlar saltanatida esa shon-sharaf poydevorini saqlab kelmoqda. Ingliz she'riyati tarixida shular orasida, shubhasiz, Jon Donn dir.

XVII asrning boshlari ingliz madaniyatining, birinchi navbatda, adabiyot va she'riyatning ajoyib gullash davri edi. Asrning birinchi o'n yilliklarida Shekspir o'zining eng yaxshi dramalarini yaratdi; uning yosh zamondoshlari birin-ketin teatr faoliyatiga kelishdi. O'sha yillardagi falsafiy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy nasri juda qiziqarli va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shubhasiz, o'sha davrning lirikasi (she'riyati) juda boy va rang-barangdir. XVII asrda ingliz lirikasining kelib chiqishida so'z san'ati ustalariningning ikki yirik namoyondasi - Jon Donn va Ben Jonson o'z she'riyatini Yelizaveta davrining she'riy uslubiga qarama-qarshi qo'ygan vakillardir [1, b.5; 8].

XYII asr ingliz adabiyotining xususiyatlarini 1640-1660 yillarda Angliyada sodir bo'lgan burjua inqilobi voqealari ham oldindan belgilab berdi. Uyg'onish davri gumanistlar umidlarining barbod bo'lishi XYII asrdagi ingliz voqeligiga xos bo'lgan hodisadir. Ijtimoiy-siyosiy kurash va diniy kurash o'rtasidagi bog'liqlik shu asr ingliz voqeligiga ham xos xususiyat edi. Bu adabiyotning, ayniqsa, o'sha davr she'riyatining o'ziga xos noyobligini belgilab berdi va ushbu asrda ingliz adabiyotining rivojlanishi shiddatli ijtimoiy-mafkuraviy kurash muhitida kechdi. "Metafizik" va "Karolin" ("Karolin" nomi shoirlar guruhining homiysi bo'lgan qirol Karl I Styuart nomidan kelib chiqqan) she'riy maktablari xalq manfaati va hayotiy voqelik talablaridan yiroq edi. Shu o'rinda "Metafizik" tushunchasiga aniqlik kiritish lozim. "Metafizik" so'zi biroz chalgituvchi atamadir, chunki u qo'llanilgan shoirlarning borliq ilmiga, aytaylik, "tabiat" shoirlariga nisbatan o'ziga xos qiziqishi borligini ko'rsatadi. Bu shunday emas: Donn va uning izdoshlari mavzulari ko'pchilik shoirlarning mavzularidan unchalik farq qilmaydi. Ular, birinchi navbatda, ma'lum bir metaforik tabiat bilan tavsiflanadi, ya'ni ular o'zlarining tasvirlarini mifologiyadan, o'tmishdagi o'tmishdagi xayoliy adabiyotlardan yoki tabiatni bevosita kuzatishdan olish o'rniga, texnik va ilmiy bilim sohalaridan, masalan, kartografiya yoki matematikadan o'xshashliklarni oladilar. Ikkinchidan, ularni mantiqiy va hissiy paradokslar ayniqsa qiziqtiradi. Texnik atama ham, paradoks ham Donndan oldin she'riyatda paydo bo'lgan va undan keyin ham davom etgan, ammo ular ushbu shoirlarning butun she'riy uslubi uchun markaziy emas, balki periferiyadir.

XYII asrning boshlarida sodir bo'lgan an'anaviy qadriyatlar, kosmologik va siyosiy qadriyatlarning yo'q qilinishi bu mentalitetga hissa qo'shgan va metafizik she'riyat e'tiqod va skeptitsizm o'rtasidagi o'ziga xos keskinlikni aks ettirgan bo'lishi mumkin, ammo bu ehtimoldan yiroq bo'lishi mumkin. Bu shoirlarning ikki asrlik unutilganidan so'ng asrimizda qayta kashf etilishi yoki jonlanishi, shu qadar uzoqqa borgan mashhurlikning qayta tiklanishini qisman tushuntiradi. Donn, Gerbert, Marvel kabi buyuk shoirlar shunchaki shoir emas, she'riyati ham shunchaki she'riyat emasligini o'quvchiga eslatib o'tish kerak. Shuni

yodda tutish kerakki, agar biron bir tanqidiy nazariya ma'lum bir she'riyat turiga ko'p yordam bermasa, ayb she'riyatda emas, balki nazariyada bo'lishi mumkin. Haddan tashqari eksklyuziv did har doim befarq diddir. Agar biror kishi Donnga sig'inishini aytsayu, lekin Sidneydan nafratlansa, yoki aksincha, u o'zining sevimli odamini unchalik qadrlamaydi deb gumon qilishi mumkin. Donn g'oyalari va institutlari asosan o'rta asrlarga taaluqli bo'lgan davrga tegishli edi va bu asr, natijada, ko'p jihatdan zamonaviy bo'lgan onga amaliy, ommaviy o'zini namoyon qilish uchun kam mazmunli imkoniyatlarni taqdim etgan bo'lsada, shoirning ijod yo'li noyobdir. Donn ijodiyotini taqqoslash uchun ta'kidlash kerakki, u transsendental shoir bo'lgan. Uning asosiy g'amxo'rliq maqsadi boshqa mavjudot - bekasi yoki Xudo bilan aloqaning yaxlitligidir, bunga faqat aql, hissiyot va ishtahani suiiste'mol qilish orqali erishish mumkin. Uning sezgilari tuyg'uni chetlab o'tish maqsadida hushyor; uning aqli aqlni chalg'itish uchun o'tkirdir.

Jon Donn (1572-1631) adabiyotga Yelizaveta hukmronligi "oltin davr"i pasayib ketgan paytida, drama va teatr hali ham taraqqiy qilib turgan bir paytda kirib keldi, biroq o'sha davr yozuvchilari ijodida jiddiy ichki ziddiyat tobora oshkor bo'la boshladi. Shoirning zamondoshlaridan biri shoir Valter Reli (1552-1618) bir paytlar shunday deb hayqirgani bejiz emas: "Bizning hayotimiz nima o'zi? Ehtiroslar komediyasi" [3, b. 89]. Ingliz she'riyati muxlislari Jon Donni she'riyat osmonida "metafiziklar" maktabining asoschisi sifatida bilishadi (uning izdoshlari – Abraham Kouli, Jorj Gerbert, Andryu Marvell va Genri Vogen). Jon Drayden va Samuel Jonson birinchi bo'lib XVII asr boshidagi ingliz she'riyatini ushbu so'z bilan belgilagan. "Metafizik" she'riyatini ular mantiqiy ravshanlik va uyg'unlikdan mahrum bo'lgan, muxlis idrok etishi uchun o'ta murakkab she'riyatni tushundilar. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, she'riyatdagi "metafizik maktab" Uyg'onish davri dunyoqarashining inqirozini aks ettirgan "ushbu maktabning nomi uning vakillari ijodida Uyg'onish davrining to'laqonli, to'g'ridan-to'g'ri, hayotsevar obrazi hayot, o'lim, abadiylik muammolari haqidagi intellektual, falsafiy mulohazalar bilan almashtirilganligi sababli paydo bo'lgan" [2, b. 88.]. Jon Donn boshchiligidagi Gerbert, Krashou, Vogenlar kabi "metafizik" shoirlar yuksak intellektuallikni formalistik nafosat bilan uyg'unlashtirdilar. "Metafiziklar" she'riyati Ingliz Uyg'onish davri shoirlari erishmoqchi bo'lgan ijodiy uyg'unlikning yo'q qilinishini belgilab berdi. Uyg'onish davri san'atining g'oyalari va qonunlari bilan ataylab ko'zga ko'rinmas nomutanosiblik Donn va uning izdoshlarini XVI asr oxiri - XVII asr boshlari san'atida o'zini namoyon qilgan barokko uslubi bilan bog'liq hodisalar doirasiga kiradi. Metafizik shoirlar nisbatan sodda tildan foydalanganlar, boroq ular tomonidan yaratilgan murakkab tasvirlar "conceits/konsept" deb nomlangan.

Donning mashhur she'riy ijod tadqiqotchisi M.V.Spasibo ta'kidlaganidek, "dunyoning dramatik tabiatini anglab, Jon Donn o'z qalbining kartografiga aylandi. Uning she'riy so'zining shiddatli ichki dramasi, haqiqatni doimiy izlash, zavq va umidsizlik lahzalari - barchasi muallifning o'zi ta'riflaganidek, ilhomlangan "bir kishining suhbat" (a dialogue of one) she'riga birlashadi. "O'zingning ichinga siqil" - Mark Avreliyning bu iborasi Jon Donn davrining ramzlaridan biriga aylandi. Ammo shoir o'zining ichgi dunyosiga qarab, o'rganish va tavsiflash uning hayotining maqsadiga aylangan butun bir koinotni kashf etdi. «I'm a little world made cunningly/Of elements, and an angelic sprite» (Men moddiy shakl olgan tana va farishta mohiyatidan murakkab yaratilgan kichik bir dunyoman (Holy sonnets.V.), deydi shoir.

Ichki dunyoning plastik cheksizligi va tana qobig'ining an'anaviyligi o'rtasidagi echib bo'lmaydigan qarama-qarshiliklar, nozik chiziqda muvozanatlashadi, undan keyin behuda abadiy bo'ladi, unga teng huquqli ikki dunyoni birlashtirishga urinish, – bularning hammasi Donn ijodini to'ldirgan discordia concors (kelishmovchiliklar)dir» [3, b.90.]. Shuningdek, “metafiziklar” she'riyatida tasavvufiy kayfiyatlar erotika bilan chambarchas bog'langani, sxolastik murakkablik esa formalizmga aylanib ketishi qayd etilgan [2, b.97-98]. Shu bois, Donn she'riyatida barokko an'analarining she'riyatdagi yaqqol davomchisi sifatida juda ko'p xaotik va grotesk obrazlar mavjud. Uning qiyoslari majoziy xarakterga ega: kema isitmali bemordek titraydi; o'lim ko'ngil aynish xurujiga o'xshaydi va yolg'izlikda odam osoyishtalikda muzlagan orollarga o'xshaydi [4].

Shu fonda ko'pincha Yelizaveta davri shoiri deb ataladigan Jon Donn ijodi XVII asr ingliz she'riyatining markaziy va belgilovchi hodisasidir; bu nom sof rasmiy ma'noda to'g'ri bo'lsa-da, shunga qaramay, u ko'p jihatdan shartlidir. Darhaqiqat, shoir haqiqatan ham qirolicha Yelizaveta davrida tug'ilgan, lekin o'sha davr voqealari shu qadar tez sur'atda rivojlandiki, bu fonda Donning individualligi shu qadar yorqin ediki, biz uni ishonch bilan aytishimiz mumkinki, u Uyg'onish davrini davom ettirgan shoirlar avlodi qarashlarining so'zlovchisiga aylandi. Uning tengdoshi shoir Tomas Keryu (Thomas Carew, 1594-1640) Jon Donning o'limi munosabati bilan yosilgan qayg'uli elegiyada (An Elegy upon the Death of Doctor Donne, Dean of Pauls) shoirning ijodiy dahosini yuqori baholab, u haqida shunday yozgani, ajabmas:

The Muses' Garden with pedantic weeds
O'erspread, was purged by thee; the lazy seeds
Of servile imitation thrown away,
And fresh invention planted; thou didst pay
The debts of our penurious bankrupt age. [5, 625-b.]

Mazmuni:

Ko'r-ko'rona taqlidning begona o'tlari-yu,
Va dangasa donu va kurtaklaridan
O'z ixtirongni unda rivojlantirding,
Shu ila to'lab bankrot - asr qarzlarin.

Tomas Keryu Donnga bag'ishlangan ushbu elegiani quyidagi ajoyib misralar bilan tugallaydi:

Here lies a king, that ruled as he thought fit
The universal monarchy of wit;
Here lie two flamens, and both those, the best,
Apollo's first, at last, the true God's priest. [5, 627-b.]

Mazmuni: Bo'lib yaroqli hukmron o'zi, yotibdi shoh bu yerda,

Aqlin universal monarxiyasi kabi;
Yotibdi bu erda ikki ruhoniy, teng yaxshi ikkalasi ham,
Apollondir birinchi, haq Xudoning ruhoniysi ikkinchi.

Bolaligidan qat'iy katolik axloqi ruhida tarbiyalangan Donn uchun bunda o'ziga xos qonuniyat bor, chunki "yoshligidanoq yuksak Uyg'onish davriga xos bo'lgan borliqning uyg'un

mohiyati g'oyasiga begona edi u, qayerdagi jismoniy, hissiy va ratsional tamoyillar qat'iy muvozanatli edi» [6, b.352].

XVI asr oxirida vujudga kelgan va XVII asrda aniq ifodalangan yangi poetik taraqqiyot jarayoni Shoirning nomi bilan bog'liq. Bundan tashqari, Donn umumevropana adabiy jarayonining etakchi she'riy arbobi bo'lib, u qirolicha Elizaveta davridan birinchi bo'lib, Uyg'onish davri g'oyalari shubha ostiga qo'ygan, keyin esa rad etilgan san'atda boshqa davrning tongi allaqachon boshlanganini tushungan [6, b.351-352]. Shoir ingliz "metafizik shoirlari"ning boshlig'i edi, ularni shu ibora bilan bir asr o'tgach, taniqli qomusiy ma'lumotli ingliz shoiri va tanqidchisi Semyuel Jonson atagan, ammo u Donnaga nisbatan adolatsizlik qilgan va uning she'rlarida she'riy tartibsizlikning hukmronligini ko'rgan. "Metafizik she'riyat"ning umumiy g'oyasi - cheksizlikka yo'naltirilgan va vahiyni kutayotgan aql belgisi ostidagi tuyg'u tarangligidir. Shuning uchun Donn she'riyati mohiyatan optimistikdir: fojia va umidsizlik yo'q qilinadi va inson hayotining chuqur yashirin ma'noga to'la fojiasi paydo bo'ladi [4].

Xulosa

Donning novator shoir sifatidagi xizmatlari shundan iboratki, u nihoyat ingliz poetikasini ko'pincha yot qonunlar va stereotiplar kuchidan ozod qildi va she'riyatning yangi intizomini yaratdi, she'riyat san'ati orqali o'zini-o'zi chuqurlashtirish, o'zini-o'zi anglashning o'ziga xos poetik dasturini yaratdi so'z mahorati ila. Biroq, u umuman "o'ziga chekinmadi", balki dunyo va odamlar bilan aloqalarni yangiladi va mustahkamladi, ularni yangidan o'yladi. Qattiq katolik tushunchalari doirasida tarbiyalangan Donn umrining oxirigacha, hatto sodiq anglikan, taniqli voiz va munozarachi, Avliyo Pavel sobori rektori bo'lganida ham ushbu tushunchalarga ishora qilib se'rlar yozgan va fikr yuritgan. Shoir Dunyoqarashning bunday tiniqligi, asl axloqiy-metafizik g'oyalarning daxlsizligi uning she'riyatida – ayniqsa, so'nggi davr she'riyatida ko'p narsani ochib beradi, bunda ko'plab olimlar shoir ijodidagi Hamlet lahzalari – uning aqliy charchoqlari, g'amgin va g'ayrioddiy lahzalari skeptitsizm faktini tez-tez ta'kidlaydilar [7, p.81]. "Haqiqatan ham, mutafakkir-shoir Donn uchun, Shekspir qahramonidek, "vaqt buzildi", "vaqt tartibsiz bo'ldi" (the time is out of joint), markazida esa yaratguvchi toji - inson, aql bovar qilmaydigan, aqliy idrok etishga tobe bo'lmagan tartibsizlik egalladi» [6, b.352]. Shuning uchun ham Tomas Keryuning yuqoridagi so'zlari hech qachon oddiy an'anaviy tez-tez bo'rttiriladigan klishe, epitafiya janriga tanish bo'lgan maqtov emas. Donn Rim katolikligidan Anglikan e'tiqodiga o'tguniga qadar (1615) ehtirosli sevgi she'rlarini yozgan; boshqa dinni qabul qilgandan keyin Donn Xudo shaniga bir xil ehtirosli she'rlar yozdi.

Bu so'zlar bugungi kunda, XXI asrning boshlarida Donn xotirasiga to'liq adolatli hurmat sifatida qabul qilinadi. Shu bilan bir qatorda, Donning barcha she'riyati juda yaxlit idrok etilishi ayon: bizning oldimizda mutlaqo tabiiy she'riy evolyutsiya, mavzular va tasvirlarning o'zgarishi va yo'qlamasidir.

References:

1. Горбунов А.Н. Поэзия Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников//Английская лирика первой половины XVII века. - М.: Изд-во МГУ, 1989. С. 5.
2. История всемирной литературы. Т.4. С. 182.

3. Спасибо М. В. Некоторые особенности поэтики Джона Донна // Барокко и классицизм в истории мировой культуры: Материалы Международной научной конференции. Серия «Symposium». Вып.17. СПб., 2001. С. 89.
4. Источник: <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/evropejskaya-poeziya-xvii-veka/angliya.htm>. Обращение 29.10.2023.
5. The literature of Renaissance England / Ed. by John Hollander and Frank Kermode/. Oxford Univ.Press, 1979.
6. Горбунов А.Н. «Другая оптика» - поэзия Джона Донна// Донн Д. Стихотворения и поэмы / Джон Донн; изд. подг. А.Н.Горбунов, Г.М. Кружков, И.И. Лисович, В.С. Макаров; [отв. ред. А.Н. Горбунов]. - М.: Наука, 2009.
7. Trevor D. John Donne and Scholarly Melancholy // Studies in English Literature: 1500-1900. Winter, 2000. Vol. 40.
8. Qurbon Shadmanov. Ingliz "metafizik maktab"ning asoschisi Jon Donning falsafasiy she'riyati haqida // J.Makon va zamon, 2024/1. b.26-28.